

Л. П АРТЕМЕНКО., к.е.н., доцент,
НТУУ «КПІ», Київ;
І. С. ДІДИК, магістрант,
НТУУ «КПІ», Київ

УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Робота присвячена аналізу існуючих та розробці нових підходів до управління стійким розвитком підприємства з врахуванням необхідності забезпечення екологічної безпеки, а також застосуванням економічних механізмів та екологічних важелів менеджменту підприємств.

В даній роботі удосконалено систему управління стійким розвитком, що ґрунтується на забезпеченні екологічної безпеки, з урахуванням принципів системного підходу. Запропоновані шляхи забезпечення стійкого розвитку дозволять не лише оцінити стійкість підприємства, але й визначити напрями забезпечення екологічної безпеки на засадах стійкого розвитку. Наведені методичні підходи щодо управління стійким розвитком дозволять розробити напрями забезпечення стійкого розвитку підприємства, для збереження навколишнього середовища та природних ресурсів. Запропоновані практичні підходи до вдосконалення державної підтримки екологічно-безпечного функціонування підприємств сприятимуть розвитку підприємницького та природоохоронного сектора в цілому.

Постановка проблеми. Важливою складовою функціонування підприємства в сучасних умовах кризового стану та нестабільності в країні, є залежність від всієї сукупності промислових та не промислових суб'єктів, що характеризується високою конкурентною боротьбою. Практика показує, що найбільшою проблемою для підприємств на сьогодні є складність забезпечити збалансоване функціонування його економічної, екологічної та соціальної підсистем. Незаплановані деформації розвитку цих підсистем призводять до втрати стійкості, що впливає на ефективність роботи як підприємства так і сталого еколого-економічного розвитку України.

Відомо, що у світі найбільш забруднюючим навколишнє середовище є промисловість. Підприємства різних галузей економіки під час виробничих процесів здійснюють викиди забруднюючих речовин у довкілля, а саме: у воду, ґрунт та повітря.

Тому, проблемою дослідження є розробка ефективного управління стійким розвитком підприємства саме в забезпеченні екологічної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема стійкого розвитку та забезпечення екологічної безпеки присвячені наукові дослідження В. Ячменьової, Н. Кульбаки, Д. Ковальнової, Т. Сухорукової, З. Коробкової, А. Деркача, Л. Мельника, А. Семенова А. Фадеевої. Серед зарубіжних дослідників теоретико-методичним аспектам цих проблем значну увагу у своїх працях приділяли Дж.С. Міль, Й. Шумпетер, Р. Харррод, Ф. Котлер, Д. Морріс.

Однак, увага дослідників в більшості зводиться до дослідження аспектів фінансових та економічних складових, що створює проблеми при управлінні стійкістю підприємства. А запропоновані науково-методичні розробки по визначенню управління стійким розвитком носять достатньо вузький характер, так як загальні орієнтири розвитку в основному визначаються за окремими видами стійкості, що ускладнює процес прийняття ефективних управлінських рішень. Успішна реалізація стійкого розвитку можлива тільки на основі забезпечення гармонійного розвитку трьох локальних складових – економічної, соціальної та екологічної.

Невирішена раніше частина загальної проблеми.

Загрозливо низький рівень стабільності сучасної економічної ситуації та відсутність реальних важелів стабілізації падіння валового внутрішнього продукту (ВВП) в Україні стрімко об'єктивно та суб'єктивно впливають на показники економічної діяльності як окремих підприємств, так і окремих галузей економіки країни. Комплекс зовнішніх та внутрішніх впливів та викликів в країні поставили підприємства у скрутне економічне та технологічне становище.

Управління стійким розвитком підприємства у такій кризовій ситуації для країни не може залишатися за старими принципами, підходами та методами. На часі оперативна розробка та миттєве впровадження нових методів та підходів в управлінні підприємствами та галузями в цілому з врахуванням подолання існуючих загроз, викликів, перспектив розвитку на майбутнє та врахуванням необхідності впровадження економічних важелів управління [1].

Мета дослідження. Метою статті є комплексне дослідження сутності та принципів управління стійким розвитком підприємства, розробка рекомендацій щодо забезпечення стійкості екологічної складової стійкого розвитку промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що стійкість характеризує одну з найважливіших рис поведінки систем і є фундаментальним поняттям, що використовується у техніці, фізиці, біології, кібернетиці, а також в економіці [2].

За визначенням світової комісії ООН з розвитку і навколишнього середовища, стійкий розвиток – це такий розвиток, який забезпечує потреби теперішнього покоління без завдання шкоди можливості майбутнього покоління забезпечити свої власні потреби [3]. Приклади підходів різних науковців до розуміння управління стійким розвитком підприємства наведені в табл. 1 [4].

Таблиця 1

Підходи до управління стійким розвитком

Вчені	Визначення	Ключова характеристика
1	2	3
О.Ю. Гусаєва	Взаємозв'язок забезпечення стійкого розвитку підприємства зі стратегічними змінами, що виходить з обґрунтування фокусу стратегічних змін	Ґрунтується на стратегічному підході
О.М. Гончаренко	Адаптивне управління, яке забезпечить «прозорість» середовища для своєчасного маневру ресурсами й запобігання втраті його стійкості	Ґрунтується на адаптованості до будь-яких змін
Ю.В. Сидоренко	Визначення внутрішнього та зовнішнього контурів функціонування підприємства та визначення напрямів їх ефективної взаємодії	У рамках цього підходу наголошується, що управління розвитком перш за все, має бути спрямоване на забезпечення керованості розвитку та можливості утримувати рівноважний стан підприємства

1	2	3
А.П. Колесникова	Забезпечення стійкого розвитку повинно відповідати не лише умовам динамічної теорії, а й конкретизованим вимогам, а механізм управління стійким розвитком підприємства повинен включати такі елементи: оцінка процесів, що тривають на підприємстві, вибір стратегічного напрямку сталого розвитку підприємства, визначення пріоритетів стійкого розвитку	Базується на аналізі тактичних пріоритетів, оцінці тактичного та стратегічного напрямків

Виходячи з наведених підходів, можна сформулювати загальне визначення управління стійким розвитком – це забезпечення стійкості всіх підсистем підприємства. Лише за стійкого розвитку кожної підсистеми, підприємство буде ефективно функціонувати та вести прибуткову діяльність. Тому в основу управління стійким розвитком має бути покладений саме системний підхід. Який дозволить утримувати рівновагу та системно розвиватися за для збереження стійкості підприємства.

Управління стійким розвитком підприємства в забезпеченні екологічної безпеки передбачає єдність еколого-економічних аспектів. Реалізація стійкого управління розвитком підприємства з врахуванням даних аспектів неможлива без всебічної оцінки екологічної та економічної діяльності підприємства. Такий аналіз дасть змогу реалізувати екологічну політику, яка в свою чергу буде вирішувати екологічні та економічні проблеми підприємства.[5]

Економічна складова стійкого розвитку орієнтована на прагнення до максимізації ринкової вартості підприємства й прибутку, соціальна складова (вигода суспільству) орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, екологічна складова повинна забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем і оцінюватися екологічним збитком від виробничої діяльності [6].

Основні фактори, параметри та показники екобезпеки підприємств наведено у [7], а характеристики впливу підприємств на навколишнє природне середовище систематизовано у таблицю 2.

Таблиця 2

Характеристики впливу підприємств на навколишнє природне середовище

Предметна область	Найменування
1	2
Використання природних ресурсів	- витрата не поновлюваних природних ресурсів; - вплив на ґрунт; - вплив на водойми; - вплив на ліс; - вплив на атмосферу
Використання атмосфери	- гранично допустимі викиди забруднюючих речовин окремими джерелами (за компонентами) (т / рік, г / с); - ліміти викидів забруднюючих речовин окремими джерелами (за компонентами) (т / рік, г / с); - фонові концентрації (до початку господарської діяльності) та рівні граничних концентрацій основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі).

Продовження табл. 2

1	2
Використання земель	- площа земель, що вилучаються (вилучених) в постійне і тимчасове користування (всього і по категоріях земель: рілля, пасовища, сінокоси, ліси, болота, солончаки та інші несільськогосподарські землі) (га); - обмеження щодо використання земельних ресурсів (особливо охоронюваних земель, водоохоронної зони, земель заповідного, рекреаційного та історико-культурного призначення) (га); - обсяг земляних робіт; - порушення ґрунтового покриву (види порушень і площа порушених земель) (га); - фонові концентрації забруднюючих речовин в ґрунтах до початку господарської діяльності і рівні граничного забруднення ґрунтів (по компонентам, із зазначенням класу токсичності) (мг / кг); - умови зняття та збереження родючого шару (площа (га) і потужність (м) шару, що знімається, умови складування); - заходи щодо збереження (відновлення) ґрунтової родючості та ліквідації наслідків забруднення (вид заходу та площа) (га); - рекультивация земель (технічна та біологічна рекультивация, інженерний захист території від забруднення, підтоплення, затоплення за типами порушень) (га).
Використання водних ресурсів	- ліміт використання водних ресурсів (тис. Куб. М / рік; куб. М / добу; куб. М / с); - сезонне водоспоживання та водовідведення (тис. Куб. М); - можливе обмеження водоспоживання в маловодні роки; - обсяги і категорії води, що відводиться в зрошувальні системи (з урахуванням використання стічних вод), в накопичувачі і т.д. (Тис. Куб. М / рік; куб. М / добу.); - граничнодопустимий викид (ГДВ) речовин із стічними водами у водний об'єкт (за компонентами) (г/год, т/рік); - ліміт скиду забруднюючих речовин - кількість скинутих стічних вод у водний об'єкт за кожним випуском та їх характеристика (фактична концентрація) - фонові концентрації забруднюючих речовин у водних об'єктах (до початку господарської діяльності) та рівні граничного забруднення водних об'єктів (за компонентами) (мг / л); - режим експлуатації водосховищ, включаючи обсяг природоохоронного пропуску; - природоохоронні заходи, в т.ч. першочергові; - інші умови водокористування, включаючи умови сплаву деревини.

Розміщення відходів	- перелік відходів, дозволених до розміщення (найменування і клас небезпеки); - обсяги (ліміти) розміщуваних відходів (по роках на строк видачі дозволу); - умови і місце поховання (знешкодження, спосіб складування та зберігання, заходи щодо захисту ґрунтових вод від забруднення).
Ліміти техногенного навантаження на ландшафтні спільноти	- обмеження щодо використання лісових насаджень (особливо цінних насаджень, молодняка, підросту, сіянців, стиглих деревостанів); - обмеження щодо використання рослинних ресурсів (недеревних рослин - мохів, лишайників, трав, ягідників, чагарників); - умови користування рослинністю в санітарно-захисній зоні (заборона на сінокосіння, випасання худоби, вирощування різних груп сільськогосподарських культур); - заходи щодо відновлення і збереження рослинності (площі лісовідновлювальних та інших лісо- та лучно-меліоративних робіт) (га).
Вплив на людину	- зростання захворюваності; - підвищення смертності; - епідеміологічна обстановка

Якщо узяти за основу основні принципи функціонування промислових підприємств країн ЄС, а саме: ринковість та екологічність, то для підприємств України при входженні у Європейську спільноту необхідно змінити принципи управління підприємствами [8]. На часі управління стійким розвитком підприємств має здійснюватися за такими принципами:

- екологічна стійкість (значне обмеження використання невідновлюваних ресурсів; обмеження у використанні відновлюваних ресурсів; обмеження викидів у навколишнє середовище; врахування фактора відновлюваності навколишнього середовища);

- економічна стійкість (орієнтація економіки на перспективу; збереження матеріальних і нематеріальних активів; стабілізація грошового обігу; недопущення або обмеження «нових» боргів; ефективне використання ресурсів; гарантія «прозорості» витрат);

- соціальна стійкість (забезпечення можливості реалізації прав людини, високої якості життя; гарантія безпеки та справедливості; рівність можливостей; гарантія соціального захисту; інвестиції в освіту майбутніх поколінь та ін.).

Сучасні підприємства мають бути ощадливими до використання природних ресурсів та мінімізувати вплив на навколишнє середовище, скорочувати відходи виробництва – це основа поступу до екологізованих ринків майбутнього. Добробут України через 10 років буде більшою мірою пов'язаний із всебічною „екологізацією” господарювання, значним збільшенням суспільної вартості природних біоценозів (як основи для розвитку технологій та сфери послуг) [9,10].

Втім, ефективність використання механізмів екологічно-безпечної діяльності підприємств в Україні дуже низька. Причиною цього передусім є неефективна фінансова система, відсутність інституціонально-організаційного забезпечення їх впровадження та консервативність у розумінні інтересів і цілей підприємств.

За цих умов відмова від екологічних платежів, сплати штрафів стають повсякденними вчинками, оскільки вони не ведуть до радикальних або відчутних санкцій. Водночас екологічні фонди, що утворюються за рахунок екологічних платежів і штрафів, часто використовуються не за цільовим призначенням.

Дана ситуація погіршується зацікавленістю місцевої влади не у реальному зменшенні рівня забруднення довкілля, а в одержанні штрафів за перевищення норм природокористування. При цьому підприємства надають перевагу штрафам із-за можливості їх несвоєчасної сплати або повного ігнорування над природоохоронними заходами, втілення яких може потребувати витрат на порядок більших, ніж сума штрафу [9]. Як свідчить досвід економічно розвинених країн, для успішної діяльності промислових підприємств потрібен комплекс відповідних дій як на рівні підприємства, так і на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Проте, розглядати екологічно-безпечну діяльність підприємств в забезпеченні стійкого розвитку лише з екологічних і природоохоронних позицій, означає значно звужувати і спрощувати його сутність. Необхідно підтвердження, що діяльність будь-якого підприємства у ринкових відносинах підпорядковане основній виробничій функції – створенню максимуму товарів чи послуг для задоволення потреб суспільства за найменших витрат. Таким чином, екологічно-безпечна діяльність підприємств, як галузь економіки країни повинна відігравати все більш значущу макроекономічну роль через безпосередню участь в реалізації природоохоронних і ресурсозберігаючих програм різного рівня, а також через реалізацію механізмів компенсації збитків і втрат, понесених в результаті техногенних і природних надзвичайних ситуацій та при ліквідації їх наслідків [10].

Напрями формування і становлення екологічно-безпечної діяльності підприємств на засадах стійкого розвитку, як суспільно необхідного та економічно вигідного виду діяльності (рис. 1).

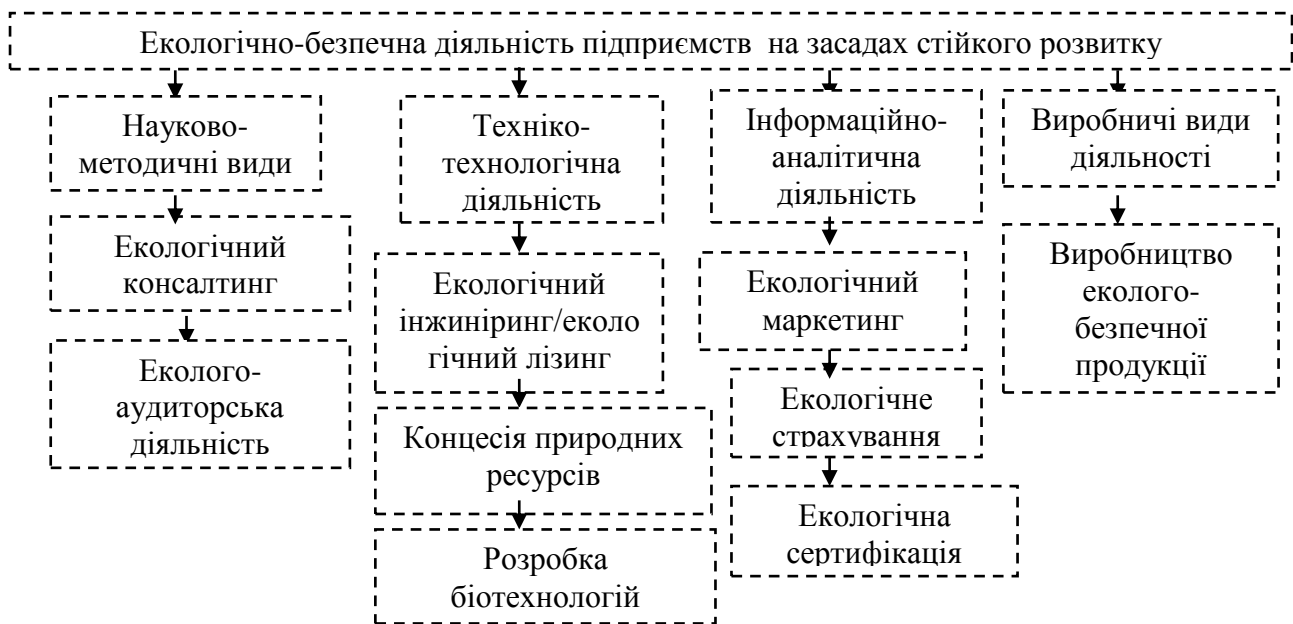

Рис. 1. Напрями забезпечення екологічно-безпечної діяльності підприємств на засадах стійкого розвитку

Результати дослідження свідчать, що механізми забезпечення екологічної безпеки на засадах стійкого розвитку підприємства безпосередньо пов'язані з екологічною політикою, яка обумовлює рамочні умови поведінки підприємства, впливає на зовнішнє середовище, визначає лінію поведінки щодо охорони та використання навколишнього природного середовища, раціонального природокористування та припустимого рівня екологічної безпеки бізнесу. До того ж сам процес забезпечення екологічної безпеки на засадах стійкого розвитку дуже важкий та потребує багато часу та зусиль за для досягнення цієї мети.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, було визначено сутність стійкого розвитку підприємства та його взаємозв'язок з екологічною безпекою.

Запропоноване визначення з позиції системного підходу, дасть змогу забезпечити стійкий розвиток підприємства, забезпечивши стійкий розвиток кожної з його підсистеми. Проте для забезпечення стійкого розвитку з урахуванням екологічно-безпечної діяльності підприємства, необхідно розглядати дане питання з позицій двох важливих аспектів: екологічного та економічного. Це дасть змогу досконально та цілісно проаналізувати діяльність підприємства та розробити ряд заходів щодо забезпечення його стійкого розвитку з урахуванням екологічної безпеки.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою організаційно-економічно механізму управління стійким розвитком підприємства на основі забезпечення екологічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Варламов Г.Б. Сучасні підходи в управлінні енергопідприємством на основі енерго-екологічних показників діяльності / Г.Б. Варламов, К.О. Приймак, Н.В. Оліневич, А.О. Піддубна, І.С. Дідик // Міжнар.наук.-практ.конф. «Сучасні підходи до управління підприємством» – 2015
2. Гончаренко О.М. Прогнозування стійкого розвитку підприємства. – 2010. – С.131.
3. Садекова А.А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием: монография /А.А. Садеков. – Донецк: ДонГУЭТ им.Туган-Барановского, 2012 – 311 с.
4. Міщенко С.П. Теоретичні засади стійкого розвитку підприємства // Вісник економіки транспорту і промисловості. – №36. – 2011. – С. 168-170.
5. Системы экологического менеджмента для практиков / [Дайман С. Ю., Островкова Т. В., Заика Е. А., Сокорнова Т. В.] ; под. ред. С. Ю. Даймана. — М.: Изд-во РХТУ им. Менделеева, 2004. — 248 с.
6. Шубін З. О., Іванчук К.О. Методичний підхід до забезпечення стійкого розвитку підприємства // Європейський вектор економічного розвитку. – 2014. – №1. – с. 196.
7. Любчик Г.Н. Факторы, параметры и показатели экобезопасности энергетических объектов / Г.Н.Любчик, Г.Б. Варламов // Экотехнологии и ресурсосбережение. – 2001. – № 2.– С. 53-58.
8. Варламов Г.Б. Екологічна таксація, як основа тарифікації енерговиробництва і джерело фінансування реабілітації теплоенергетики // Енергетика і електрифікація.– 2003. – №11-12 .– С. 27-32.
9. Какутич Є.Ю. Ризик-менеджмент природоохоронної діяльності підприємницьких організацій // Громадсько-державний механізм прискорення розвитку підприємництва (регіональний аспект): Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ: ДУЕП, 2006. – С.43-44.
10. Хвесик М. А. Концептуальні засади сталого розвитку в контексті глобалізації і регіоналізації / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – № 7. – С. 107-113.

Артеменко Лина Петровна, Дидык Ирина Сергеевна. Управление устойчивым развитием предприятия в обеспечении экологической безопасности.

Работа посвящена анализу существующих и разработке новых подходов к управлению устойчивым развитием предприятия с учетом необходимости обеспечения экологической безопасности, а также применением экономических механизмов и экологических рычагов менеджмента предприятий.

В данной работе усовершенствована система управления устойчивым развитием, основанный на обеспечении экологической безопасности, с учетом принципов системного подхода. Предложены пути обеспечения устойчивого развития позволят не только оценить устойчивость предприятия, но и определить направления обеспечения экологической безопасности на основе устойчивого развития. Приведенные методические подходы к управлению устойчивым развитием позволят разработать направления обеспечения

устойчивого развития предприятия, для сохранения окружающей среды и природных ресурсов. Предложены практические подходы к совершенствованию государственной поддержки экологически безопасного функционирования предприятий содействовать развитию предпринимательского и природоохранного сектора в целом.

Lina Artemenko, Iryna Didyk. Management of sustainable development of enterprises in ensuring of environmental safety.

The work is devoted to analysis of existing and development of new approaches to the management of sustainable enterprise development, taking into account the need to ensure environmental safety and the use of economic instruments and environmental instruments management companies.

In this work been improved the system management of sustainable development based on environmental safety, taking into account the systemic approach. The proposed methodological foundations will not only evaluate the stability of the enterprise but also to identify areas of environmental safety on the principles of sustainable development. Presented and analyzed the methodological approaches will more precisely understand directions sustainable development and ways to ensure environmentally safe operation of the business will save the environment and natural resources. Practical approaches to improve state support for environmentally safe operation of companies that promote the development of the business sector in general and environmental protection in particular.